

Oikeusministeriö
Diaarinumero VN/26964/2022

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto työryhmämietinnöstä avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämisestä

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua työryhmämietinnöstä liittyen avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämiseen rikoslaissa. Keskusliitto keskittyy lausunnossaan lapsen näkökulmaan ja jättää lausumatta muilta osin.

Esitysluonnoksen keskeiset ehdotukset

Työryhmämietintö ”Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen” on laadittu hallituksen esityksen muotoon. Esityksessä ehdotetaan, että ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:ään lisättäisiin teon tarkoitukseksi pakkoavioliittoon saattaminen. Esityksen perusteluissa täsmennettäisiin sitä, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Esityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton.

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto

Keskusliitto kannattaa sitä, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä täsmennetään siten, että säännökseen lisätään teon tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen ja katsoo perustelluksi, että pakkoavioliittoon saattamista tulisi katsoa itsessään rankaistavana tekona ilman edellytystä ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Keskusliitto kannattaa myös sitä, että pakkoavioliiton määritelmä kattaa sekä avioliiton solmimisvaiheen että tilanteen, jossa henkilöä estetään irtautumasta pakkoavioliitoksi muodostuneesta liitosta.

Kuten poliisilaitoksilta, syyttäjäalueilta ja hovioikeuksilta kerätystä aineistosta ilmenee (s. 23–26), Suomessa havaitut pakkoavioliittoon viittaavat tapaukset ovat koskeneet myös alaikäisiä. Rikosuhripäivystyksen tilastojen mukaan (s. 40) pakkoavioliittotapauksissa 29 % asiakkaista oli ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan tai alkaessa alaikäisiä. Heistä 26 % oli kertonut tilanteestaan ja saanut siihen apua vasta täysi-ikäistyttyään.¹

Kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut, tukevat avioliittoon pakottamisen kriminalisointia. Avioliittoon pakottamisen ja pakkoavioliiton kriminalisointi on myös linjassa kansainvälisten valvontaelinten

¹ Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:23

Suomelle antamien suositusten kanssa.² Kun pakkoavioliitto koskee lasta, myös lapsen oikeuksien sopimus tulee kysymykseen. Lastensuojelun Keskusliitto kiittää, että esityksessä on avattu lapsen oikeuksien sopimuksen asiaan liittyvien artikloiden sisältöä. Lapsen edun huomioiminen, lapsen oikeus tulla kuulluksi, oikeus yksityisyyteen, oikeus suojeluun väkivallalta ja oikeus elää yhdessä vanhempiensa kanssa ovat keskeisiä huomioon otettavia lapsen oikeuksia. Lisäksi lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja, ehkäistäkseen lasten laittomat maasta kuljetuksen ja ulkomailta palauttamatta jättämiset sekä suojellakseen lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Lisäksi avioliittoon pakottamisen voi katsoa perustavalla tavalla loukkaavan henkilön vapautta ja henkilökohtaista koskemattomuutta sekä yksityiselämän suojaa, mikä perustelee mainitun menettelyn rangaistavuutta. Ihmisoikeusloukkauksena pakkoavioliittoihin liittyvä suojelovelvoite on valtiolla.

Keskusliitto kannattaa, että sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella myös sellaiseen rinnastettavan liiton. Sellainen liitto, joka ei ole juridisesti pätevä, voi tosiasiallisesti olla yhtä sitova kuin juridisesti pätevä avioliitto ja vastata esimerkiksi olosuhteiltaan täysin juridisesti pätevää avioliittoa. Sääntelyn kattavuus vaikeuttaa sääntelyn kiertämistä, joka on erityisen merkittävää alaikäisten suojelun kannalta. Suomessa alle 18-vuotias ei voi mennä juridisesti pätevään avioliittoon, joten lähtökohtaisesti Suomessa solmittujen alaikäisten pakkoavioliitoissa on kyse avioliittoon rinnastettavasta liitosta.

Hallituksen esityksessä todetaan (s. 80), että lähtökohtaisesti suostumus ei poista pakkoavioliiton rangaistavuutta myöskään niissä tapauksissa, joissa teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen. Esityksessä kuitenkin todetaan (s. 83), että alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla avioliittoon saattamisen osalta voi kuitenkin ilmetä tilanteita, joita ei tulisi katsoa rangaistavaksi ihmiskaupaksi. Tässä arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja olisivat henkilön suhtautumista ja hänen ikäänsä ja kehitystään koskevat näkökohdat samoin kuin lapsen oikeudet ja ihmiskauppasäännökseen sisältyvä rangaistavuuden tarkoitus. Perusedellytyksenä sille, että menettelyä ei olisi arvioitava ihmiskauppana, on alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto. Sen, että menettelyä ei pidettäisi ihmiskauppana, tulee myös olla sovitettavissa yhteen lapsen oikeuksien kanssa. Samassa kappaleessa todetaan, että avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö.

Keskusliitto huomauttaa, että alaikäisen omaehtoisen tahdon arvioiminen on ristiriidassa avioliittolain avioliiton solmimiselle asettaman ehdottoman 18-vuoden ikärajan kanssa. Jää epäselväksi, miksi ihmiskauppasäännöksen soveltamista harkitessa arvioidaan alaikäisen omaehtoista tahtoa, jos alaikäinen ei voi avioliittolain mukaan solmia avioliittoa. Kuten hallituksen esityksessä todetaan (s. 52–53), alle 18-vuotias on useassa tapauksessa riippuvainen vanhemmistaan tai muista aikuisista ja altis esimerkiksi omien vanhempiensa, sukulaistensa tai muiden aikuisten vaikuttamispyrkimyksille. Alaikäisen voi olla vaikeaa kyetä vapaasti muodostamaan mielipidettään avioliiton solmimisesta tai asettumaan millään tavalla

² Istanbulin sopimuksen valvontatoimieliin GREVIO, ihmiskaupan vastaisen Euroopan neuvoston yleissopimuksen valvontatoimieliin GRETA, YK:n ihmisoikeuskomitea ja CEDAW-komitea ovat kiinnittäneet huomiota Suomen avioliittoon pakottamista koskevaan rangaistussääntelyyn ja kehottaneet sääntelyn muuttamiseen siten, että avioliittoon pakottaminen tai pakkoavioliitto kriminalisoidaan Suomessa nimenomaisesti tai selkeästi

vanhempiaan vastaan. Alaikäinen voi tällaisessa tilanteessa suostua esimerkiksi avioliittoon ilman erityistä painostusta tai vastaavaa menettelyä, koska ei koe tilanteessa olevan muita vaihtoehtoja kasvatuksensa ja yhteisönsä toimintatapojen perusteella. Avioliiton tulee lähtökohtaisesti perustua vapaaehtoiseen ja aitoon suostumukseen, ja suomalaisessa oikeusjärjestelmässä on tehty se perusratkaisu, että avioliiton solmiminen edellyttää 18 vuoden ikää. Lapsella on oikeus terveeseen kasvuun ja kehitykseen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen ja näitä oikeuksia tulee lainsäädännöllä suojella. Esityksestä jää epäselväksi, minkälaisessa tilanteessa voitaisiin katsoa, että alaikäisen saattaminen avioliittoon olisi lapsen edun mukaista.

Esityksessä todetaan (s. 83), että seksuaalirikosten yleisestä suojaikärajasta (16-vuotta) ja 16–17-vuotiaidenkin täydennetystä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikosoikeudellisesta suojasta voidaan päätellä, että ihmiskauppasääntelyn soveltamisalan ulkopuolelle ei jää toiminta, jonka tarkoituksena on saattaa alle 16-vuotias avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Keskusliitto kannattaa sitä, että alle 16-vuotiaiden avioliittoon saattaminen voidaan tulkita ihmiskaupaksi.

Sääntelyä tulisi kuitenkin vielä selkeyttää 16–17-vuotiaiden osalta. Oikeushyvien suojelun periaatteen mukaisesti jonkin teon kriminalisoinnista on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Hallituksen esityksessä ei ole avattu tilanteita, joissa alaikäisen avioliiton määrittelemisen pakkoavioliitoksi ja näin rangaistavaksi ihmiskauppana voisi olla ongelmallista lapsen näkökulmasta. Esimerkiksi, jos kyseessä on avioliitto, jossa osapuolten ikäero ei ole merkittävä ja alaikäinen osapuoli on lähellä täysi-ikäisyyttä avioliiton solmimisen ajankohtana, tuleeko lapsen oma mielipide asiassa ottaa kokonaisharkinnassa huomioon? Esimerkiksi Norjassa teko voi jäädä rankaisematta, jos puoliset ovat iältään ja kehitystasoltaan suurin piirtein samalla tasolla (s. 70). Entä jos avioliittoon on jo syntynyt lapsia, tuleeko punnittavaksi näiden lasten etu ja oikeus elää vanhempiensa kanssa? Mitä käytännön seurauksia perheelle on siitä, että avioliitto määritetään ihmiskauppana rangaistavaksi pakkoavioliitoksi? On tärkeää huolehtia siitä, että lainsäädäntömuutoksilla ei tosiasiallisesti heikennetä alaikäisen avioliiton solmineiden henkilöiden asemaa tai avioliitossa syntyneiden lasten asemaa.

Keskusliitto toteaa, että monet yksityiskohdat liittyen lasten avioliittoon saattamisen ja pakkoavioliiton kriminalisoinnissa jäävät vielä epäselviksi. Tulisi harkita, olisiko ihmiskauppapöytäkirjan muutoksen lisäksi tarpeen säätää erikseen rangaistavaksi alaikäisen saattaminen avioliittoon, jolloin lainsäädäntö voisi olla täsmällisempää ja voitaisiin säätää mahdollisista poikkeustapauksista ja kokonaisharkinnasta tarkoituksenmukaisesti.

Ehdotettujen muutosten käytännön vaikutukset

Keskusliitto muistuttaa, että on tarpeellista toimeenpanna käytännön toimia, joilla tuodaan lainsäädännön muutosten seurauksena todellista turvaa pakkoavioliiton uhrien elämään. Pakkoavioliitolle alttiita ihmisryhmiä tulee tiedottaa pakkoavioliiton rangaistavuudesta. Järjestöjen toimivia kanavia näiden ihmisryhmien tavoittamisessa voitaisiin hyödyntää. Tietoisuutta edistämällä yhteiskunnassa laajasti, edistetään myös tapausten tulemistä viranomaisten tietoon, jolloin rikolliseen toimintaan voidaan puuttua. Pakkoavioliiton uhreille tulee tarjota heidän tarvitsemansa tuki ja turva koko prosessin ajan ja vielä sen

jälkeenkin. Lisäksi on tärkeää, että viranomaisia koulutetaan tunnistamaan ihmiskauppaan viittaavat tilanteet ja ohjeistetaan toimimaan niitä kohdatessaan. Keskeisiä viranomaisia ilmiön esille tulossa ovat lasten osalta ainakin maahanmuutto- ja lastensuojeluviranomaiset, toisen asteen oppilaitoksissa työskentelevät, ja terveydenhuollon viranomaiset.

Esityksessä todetaan (s. 46), että tyyppitapauksiin, joita Suomessa on avioliittoon pakottamisen ja pakkoavioliittojen osalta havaittu, liittyy monesti se, että henkilö viedään tai kuljetetaan ulkomaille tai hän matkustaa Suomeen ulkomailta. Lasten viemistä ulkomaille avioliittoon pakottamisen merkeissä tulisi ehkäistä tehokkain keinoin. Viranomaisille ja järjestöille tulisi tarjota koulutusta ja työkaluja, joiden avulla tunnistaa kyseiset tilanteet lasten antamien tietojen tai varoitusmerkkien myötä ja ehkäistä lapsen viemistä pois Suomesta. Viranomaisyhteistyön tärkeys korostuu, sillä tilanteet vaativat yleensä nopeaa toimintaa lapsen maasta poistamisen ehkäisemiseksi. Lapsilla tulisi olla tietoa siitä, kenelle he voivat kertoa asiasta ja selkeät ohjeistukset siitä, miten heidän tulisi toimia.